

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНОГО РОЗПОДІЛУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ

У статті обґрунтовано, що моделювання системи управління соціально-економічними процесами має ґрунтуватися на інтеграції фінансового й економічного підходів, що дасть змогу забезпечити бюджетно-структурну збалансованість соціально-економічного розвитку, та концептуальному структурно-функціональному взаємозв'язку між донорною (економічною) та акцепторною (соціальною) підсистемами для забезпечення структурно-функціональної збалансованості, раціонального розподілу фінансових ресурсів шляхом інвестицій в розвиток економіки, інфраструктури, на соціальні потреби.

Ключові слова: бюджет, видатки, розподіл, соціально-економічний розвиток, моделювання.

M. V. DYKHA
Khmelnyskyi National University

THEORETICAL FOUNDATIONS OF SIMULATION BUDGET ALLOCATION IN THE MANAGEMENT OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES

Simulations of socio-economic processes should be based on the integration of financial and economic approaches that will provide the budget and the structural balance of socio-economic development; modeling should be based on conceptual structural-functional relationship between the donor (economic) and acceptor (social) subsystems that provide structural and functional balance, the rational allocation of financial resources for investments in development of economy, infrastructure, social needs.

Key words: budget, allocation, expenditure, socio-economic development, modeling

Постановка проблеми. У більшості країн світу застосовуються економіко-математичні методи та моделі, які описують та формалізують взаємодію підсистем, є інструментом здійснення достовірніших прогнозів показників соціально-економічної системи, засобом аналізу системи міжбюджетної взаємодії, виконання бюджетів, наукового обґрунтування необхідних змін в бюджетній політиці, а також в цілому сприяють забезпеченню ефективної бюджетної системи та розв'язанню багатьох економічних завдань. Економічні реалії сьогодення вказують на необхідність розробки та застосування обґрунтованого підходу до моделювання бюджетних процесів в системі забезпечення соціально-економічного розвитку України.

Аналіз досліджень і публікацій. Тенденції і джерела економічного зростання, прогнозування динаміки та структури національного господарства, екстраполяція наслідків обраної соціально-економічної політики, вимірювання/прогнозування впливу факторів на розвиток національної економіки та результатів динамічного розвитку з використанням інструментів моделювання є предметом дослідження фахівців Інституту економіки та прогнозування НАН України, Інституту кібернетики ім. В. Глушкова та ряду інших наукових установ, знаходяться у центрі наукового інтересу багатьох українських вчених, зокрема: І. Крючкової [1], І. Лук'яненко [2], Т. Клебанової, Н. Кизим та І. Благуна [3], М. Скрипниченко [4] та ін.. Значне поширення в економічній науці отримав аналіз економічних процесів на основі моделей економічної динаміки з декількома ресурсами – так званих моделей економічного зростання (Р. Барро [5, 6], М. Солоу [9], Ф. Рамсея [10] тощо). Моделі цього типу використовуються для дослідження таких систем, як економіка країни в цілому, окрема галузь або регіон, оскільки наявність великої кількості складових елементів дозволяє моделювати стійкий розвиток систем і розглядати їх як сукупність однорідних об'єктів з точки зору прогнозування.

Мета статті. Обґрунтувати теоретичні основи моделювання процедури розподілу бюджетних коштів для забезпечення соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах у процесі формування зваженої соціально-економічної політики важливого значення набуває вдосконалення методики моделювання економічних процесів. Зростає потреба в системах, які можуть не лише виконувати одного разу запрограмовану послідовність дій над заздалегідь визначеними даними, але й здатні самі аналізувати знову отриману інформацію, знаходити в ній закономірності, прогнозувати тощо.

Моделювання системи управління соціально-економічними процесами повинно, насамперед, ґрунтуватися на розумінні того, що національна економіка за своєю суттю є антагоністичною системою, економічні інтереси далеко не завжди співпадають із соціальними інтересами й потребами. У цій «нестабільній» системі важливою є соціально-економічна політика, заснована на оптимальному розподілі ресурсів, «несуперництві в споживанні».

Не піддається сумніву той факт, що результативність та підвищення рівня управління державними фінансами багато в чому залежать від ефективності розподілу державного бюджету як важливого інструменту впливу на економічне й соціальне життя країни.

Процеси моделювання соціально-економічних процесів передбачають з'ясування низки взаємопов'язаних питань, зокрема: 1) щодо типу економічного розвитку, який визначає його стратегію; 2) щодо пріоритетів соціально-економічної політики країни, структури національної економіки; 3) відповіді на два перших питання неминуче приводять до необхідності розгляду питань розподілу ресурсів, регулювання соціально-економічних процесів.

В економічній науці питання розподілу ресурсів займає одне з головних місць, а вся політична економія як наука виникла, власне, у зв'язку з пошуком відповіді на два основних запитання: перше – що саме є джерелом багатства; друге – за якими правилами відбувається розподіл ресурсів та національного багатства.

На макрорівні бюджетна система є складовою частиною економічної системи, тому логічним є її регулювання з урахуванням системи взаємозв'язків основних економічних секторів, що є в основі побудови макроекономічної моделі, у яку бюджетна система входить одним із складових блоків.

Безумовно, держава, організовуючи через бюджет перерозподіл ресурсів, має вирішувати завдання підвищення доходів населення, створення умов для нормального відтворення робочої сили, сприяти ослабленню соціальної напруженості/нівелювати її тощо. У той же час можливості держави в такому перерозподілі багато в чому обмежуються бюджетними надходженнями.

В економічній літературі є результати досліджень щодо співвідношення темпів приросту ВВП і частки витрат державного бюджету на державне споживання або інвестиції. Зокрема, згідно досліджень Р. Барро [5; 6] економічне зростання при підвищенні соціальних відрахувань має місце лише в тому випадку, якщо не приймаються до уваги негативні наслідки від цієї політики для нащадків. У силу такої політики пенсіонери отримують надбавку до пенсії, але їхні діти будуть змушені нести більш високі податкові зобов'язання, які перевищать надбавки до пенсійних виплат. Таким чином, можна спостерігати перерозподіл багатства між поколіннями. Свідченням на користь цього аргументу є той факт, що в США збільшення соціальних відрахувань викликало тенденцію скорочення допомоги батькам з боку дітей. Результати досліджень, які проводилися на базі 98 країн у різні періоди показали, що рівень державного споживання (його частка до ВВП) мав суттєвий негативний вплив на темпи приросту реального ВВП на душу населення. В той же час був зазначений позитивний вплив державних інвестицій на темпи приросту ВВП [6, с. 433].

Суттєвий інтерес представляє дослідження щодо продуктивних державних послуг [7]. Тобто на економічне зростання впливає не лише розмір державних витрат, але і їх структура. До числа найбільш ефективних напрямів бюджетних витрат (продуктивних витрат) належать: надання послуг освіти, НДДКР, інвестування в розвиток інфраструктури. У цьому випадку держава здатна не лише впливати на стійке постійне зростання, але й бути причиною і джерелом зростання, яке виникає внаслідок додаткової віддачі від створених державою суспільних благ.

У праці західних економістів стверджується, що для кожної країни існують «оптимальні розміри витрат» (тобто відношення витрат до бюджету до ВВП) [8]. Такий оптимум забезпечує компроміс між економічним зростанням і вигодами від надання суспільних благ, а відхилення від оптимальних розмірів бюджету як в один, так і в другий бік є небажаними, так як приводить до уповільнення економічного зростання.

Питання підвищення ефективності бюджетного розподілу завжди були в центрі уваги української держави. Інша справа, що в умовах ринкових відносин висуваються вимоги до ефективності бюджетних витрат з точки зору їх досягнення не адміністративно-командними, а фінансово-економічними методами й механізмами.

Фінансовий підхід до управління економікою спрямований на забезпечення узгодженості доходів і витрат бюджету. Економічний підхід – пов'язаний із структурними факторами економіки.

Структура економіки визначає рівень витрат, у т. ч. бюджетних, на її функціонування, реструктуризацію та розвиток. При економічному підході необхідно враховувати, як і за яких витрат потрібно реструктурувати економіку, щоб підвищити доходи й рентабельність. Із цих позицій бюджет є фінансовим інструментом, що забезпечує досягнення конкретних цілей соціально-економічного розвитку. Структурна політика має підпорядковуватися тим пріоритетам, які визначені державою.

Управління економікою по суті означає забезпечення такої її збалансованості, яка сприяє досягненню цілей розвитку країни. У самому загальному вигляді під збалансованістю розуміється встановлення рівноваги між взаємопов'язаними сферами будь-якої діяльності. Збалансованість передбачає дотримання певних кількісних співвідношень або пропорційності.

Із позицій пропорційності при управлінні економікою фінансовий підхід трансформується в забезпечення бюджетної пропорційності, а економічний підхід – у забезпечення структурної пропорційності. Бюджетна пропорційність характеризується насамперед розмірами/сумами розподілу бюджетних коштів, дохідної і витратної частин бюджету і рівнем дефіциту бюджету, а також дотриманням нормативних фінансових співвідношень. Структурна пропорційність означає забезпечення такої пропорційності розвитку галузей економіки, яка сприяє досягненню головної мети національної економіки – підвищенню рівня і якості життя населення через стійке економічне зростання і розвиток економіки.

Якщо розглядати проблеми пропорційності як процес подолання виникаючих диспропорцій та забезпечення необхідних/передбачених пропорцій, то бюджетна збалансованість пов'язана з дотриманням заданих фінансових співвідношень і параметрів бюджету. Структурна збалансованість означає досягнення заданих техніко-економічних співвідношень і параметрів галузей економіки для забезпечення сталого розвитку держави.

У свою чергу необхідно зазначити, що домінування структурного підходу несе небезпеки фінансування галузей економіки країни без урахування фінансових можливостей. У результаті може розгорнутися/загостритися фінансова криза й, відповідно, погіршаться соціально-економічні показники й умови фінансування економіки регіону/країни. Якщо домінує бюджетний підхід, то посилюється небезпека структурних дисбалансів/«перекосів» економіки й відповідного зниження рівня і якості життя населення, хоча бюджетні показники і будуть перебувати в заданих межах. У цьому випадку результативність бюджетної політики починають оцінювати за рівнем виконання бюджету в цілому та її окремих статей, а не за досягнення певних параметрів економіки, соціальної сфери тощо. Якісне оцінювання бюджетної політики (бюджетна ефективність) визначається структурною композицією бюджету (статей доходів/витрат), а також залежить від системи державного фінансового контролю, оскільки використання бюджетних коштів на конкретні цілі розвитку економіки буде ефективним, якщо окреслені цілі досягнуто (визначені завдання виконані на 100%).

На наш погляд, у процесі регулювання соціально-економічним розвитком необхідно перейти від відособленості бюджетної та структурної збалансованості до їх інтеграції (рис. 1). Такому інтеграційному підходу відповідає бюджетно-структурна збалансованість.

Рис. 1. Графічна модель інтеграції фінансового й економічного підходів в управлінні соціально-економічними процесами, розроблено автором.

По-перше, бюджетно-структурна збалансованість передбачає визначення бюджетних співвідношень і параметрів національної економіки з урахуванням необхідних структурних змін у соціально-економічній сфері, що на практиці часто ігнорується (при бюджетному плануванні без техніко-економічного обґрунтування економічних, екологічних, техніко-технологічних тощо можливостей і наслідків фінансування підсистем).

По-друге, вона «пов'язує» соціально-економічні параметри підсистем, що використовують бюджетні кошти, і фінансові можливості бюджету, включаючи можливість залучення інвестицій. Така вимога на практиці часто не дотримується, наприклад, при затвердженні свідомо нереальних соціально-економічних програм (і, відповідно, відсутності необхідних обсягів бюджетного фінансування), тим самим до бюджету з самого початку закладається дефіцит або в подальшому такі програми/ініціативи не виконуються.

Для збалансування інтересів підсистем/суб'єктів необхідно науково обґрунтовано та виважено підходити до процедури розподілу бюджетних коштів на основі відповідних підстав та розрахунків, на основі обґрунтованих пріоритетів соціально-економічного розвитку країни.

Проведений аналіз особливостей застосування сучасних економетричних методів за системного моделювання бюджетних процесів на макрорівні дозволяє запропонувати таку концептуальну структурно-функціональну схему взаємозв'язків між різними рівнями соціально-економічної системи (рис. 2).

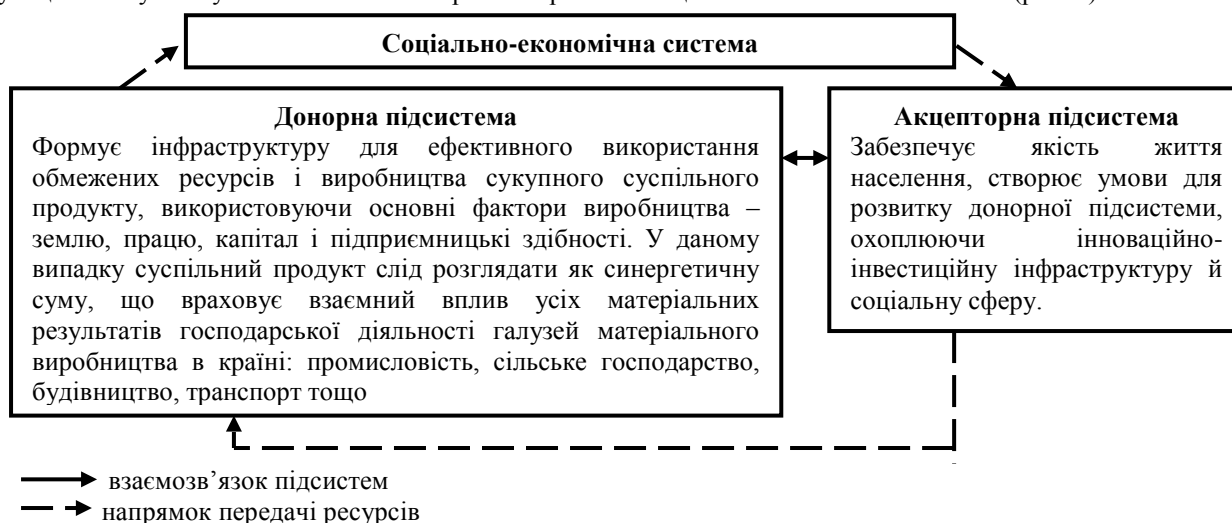

Рис. 2. Соціально-економічні підсистеми та їх взаємозв'язки, розроблено автором.

У процесі моделювання доцільно виходити з того, що в структурі економіки можна виділити дві

взаємопов'язані та взаємодоповнюючі підсистеми – донорну (забезпечує ресурсами для ефективного розвитку) та акцепторну (забезпечує якість життя населення, формує відповідну інфраструктуру як для соціальної формації, так і для донорної підсистеми). Сутність взаємозалежності між донорною та акцепторною підсистемами необхідно дослідити в їх структурно-функціональному взаємозв'язку.

Отже, моделювання системи управління соціально-економічними процесами має ґрунтуватися на інтеграції фінансового й економічного підходів, що дасть змогу забезпечити бюджетно-структурну збалансованість соціально-економічного розвитку, та концептуальному структурно-функціональному взаємозв'язку між донорною (економічною) та акцепторною (соціальною) підсистемами.

Висновки. Проблеми соціально-економічного розвитку України необхідно вирішувати комплексно. Проблему соціального забезпечення неможливо вирішити без забезпечення економічного зростання та розвитку економіки. На практиці сьогодні часто приймаються рішення без належного рівня техніко-економічного обґрунтування можливостей і наслідків їх реалізації (зокрема, за відсутності необхідних обсягів бюджетного фінансування соціально-економічних програм закладається дефіцит бюджету або в подальшому такі програми не виконуються). Запропонований інтеграційний підхід надає можливість взаємоузгоджувати реалізацію планів, програм економічного розвитку та соціального забезпечення й бюджетні ресурси.

Для збалансування інтересів усіх підсистем/суб'єктів необхідно науково обґрунтовано та виважено підходити до процедури розподілу бюджетних коштів на основі відповідних підстав та розрахунків, на основі обґрунтованих пріоритетів соціально-економічного розвитку країни.

У процесі моделювання доцільно виходити з того, що в структурі економіки можна виділити взаємопов'язані та взаємодоповнюючі підсистеми – донорну та акцепторну підсистеми, взаємозалежність між якими потрібно досліджувати в їх структурно-функціональному взаємозв'язку.

Література

1. Крючкова І. В. Макроекономічне моделювання та короткострокове прогнозування: [монографія] / І. В. Крючкова. – Київ: Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2000. – 336 с.
2. Лук'яненко І. Г. Системне моделювання показників бюджетної системи України: принципи та інструменти: [монографія] / І. Г. Лук'яненко. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2004. – 541 с.
3. Модели оценки, анализа и прогнозирования социально-экономических систем: [монографія] / [Клебанова Т. С., Кизим Н. А., Благуи И. С. и др.]; Харьков: ИНЖЭК, 2010. – 277 с.
4. Скрипниченко М. І. Секторальні та міжкраїнні моделі економічного розвитку: [монографія] / М. І. Скрипниченко. – Київ: Фенікс, 2004. – 256 с.
5. Barro R. J. Determinants of economic growth: a gross-country empirical study / R. J. Barro. – Harvard, 1997. – 118 p. – (Harvard Institute for International Development Discussion Paper; Nr 579).
6. Barro R. J. Economic growth in a cross section of countries / R. J. Barro. // Quarterly Journal of Economics. – 1991. – Vol. 106, Nr 2. – P. 407–443.
7. Easterly W. Fiscal policy and economic growth: an empirical investigation / W. Easterly, S. Rebelo // CEPR Discussion Paper. – 1994. – Nr 8. – P. 5–46.
8. Edwards S. M. Exchange rates emerging economies: what do we know?: what do we need to know? / S. Edwards, M. Savastano; National Bureau of Economic Research. – Cambridge: Massachusetts, 1999. – 75 p.
9. Solow McQuinn K. A model of cross-country growth dynamics / K. McQuinn, K. Whelan // Munich Personal RePEc Archive. – 2007. – Nr. 5892, posted 22. – P. 1–26.
10. Ramsey F. P. A mathematical theory of saving / F. P. Ramsey // The Economic Journal. – 1928. – Vol. 38, iss. 152. – P. 543–559. [Electronic resource]. – URL: [http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Ramsey_\(EJ_28\).pdf](http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Ramsey_(EJ_28).pdf).

References

1. Kriuchkova I. V. Makroekonomichne modeliuвання ta korotkostrokovе prohozuvannya: [monohrafiia] / I. V. Kriuchkova. – Kyiv: In-t ekon. ta prohozuvannya NAN Ukrainu, 2000. – 336 s.
2. Lukianenko I. H. Systemne modeliuвання pokaznykiv biudzhetnoi systemy Ukrainy: pryntsyipy ta instrumenty: [monohrafiia] / I. H. Lukianenko. – Kyievo-Mohylianska akademiia, 2004. – 541 s.
3. Modeli otsenki, analiza i prohozirovaniia sotsialno-ekonomicheskikh system: [monohrafiia] / [Klebanova T. S., Kizim N. A., Blahun I. S. i dr.]; Kharkov: INZhEK, 2010. – 277 s.
4. Skrypnychenko M. I. Sektoralni ta mizhkrainni modeli ekonomichnoho rozvytku: [monohrafiia] / M. I. Skrypnychenko. – Kyiv: Feniks, 2004. – 256 c.
5. Barro R. J. Determinants of economic growth: a gross-country empirical study / R. J. Barro. – Harvard, 1997. – 118 p. – (Harvard Institute for International Development Discussion Paper; Nr 579).
6. Barro R. J. Economic growth in a cross section of countries / R. J. Barro. // Quarterly Journal of Economics. – 1991. – Vol. 106, Nr 2. – P. 407–443.
7. Easterly W. Fiscal policy and economic growth: an empirical investigation / W. Easterly, S. Rebelo // CEPR Discussion Paper. – 1994. – Nr 8. – P. 5–46.
8. Edwards S. M. Exchange rates emerging economies: what do we know?: what do we need to know? / S. Edwards, M. Savastano; National Bureau of Economic Research. – Cambridge: Massachusetts, 1999. – 75 p.
9. Solow McQuinn K. A model of cross-country growth dynamics / K. McQuinn, K. Whelan // Munich Personal RePEc Archive. – 2007. – Nr. 5892, posted 22. – P. 1–26.
10. Ramsey F. P. A mathematical theory of saving / F. P. Ramsey // The Economic Journal. – 1928. – Vol. 38, iss. 152. – P. 543–559. [Electronic resource]. – URL: [http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Ramsey_\(EJ_28\).pdf](http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Ramsey_(EJ_28).pdf).